

น้ำดื่มของคนไทย

น้ำ ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตมนุษย์จึงเลือกตั้งชุมชนที่มีถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำจืดเพื่อนำน้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค โดยมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์รู้จักพัฒนาภูมิปัญญาการจัดการน้ำและการชลประทานขั้นพื้นฐานเพื่อให้มีปริมาณน้ำดื่มน้ำใช้เพียงพอต่อความต้องการของคนในสังคม อาทิ การสร้างอ่างกักเก็บน้ำ การสร้างเขื่อน การทำฝาย การขุดคลองสำหรับส่งน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาในเรื่องการจัดการแหล่งดื่มที่มีความสะอาดเพียงพอ ทั้งวิธีการกรองน้ำผ่านบ่อทราย การพักน้ำให้เกิดการตกตะกอน และการหมุนเวียนของกระแส น้ำ ตลอดจนภูมิปัญญาในการรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำเพื่อไม่ให้เกิดสิ่งปฏิกูลต่างๆ ในน้ำ

ภูมิปัญญาการจัดการน้ำสะอาดสำหรับบริโภคนั้น พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่นับย้อนไปได้ถึงสมัยสุโขทัย หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่เก่าแก่ที่สุดคือ ศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้กล่าวถึงการสร้างตะพังโพยในเมืองสุโขทัยซึ่งเป็นสระน้ำสาธารณะสำหรับเก็บน้ำสะอาดไว้อุปโภคบริโภคดังกรากฎข้อความว่า "มีตะพังโพยสี่สิบกินดี คังกินน้ำใจเมื่อแล้ง" แหล่งน้ำดื่มของเมืองสุโขทัยมาจากการนำน้ำจากเทือกเขาทางทิศตะวันตกของตัวเมือง ซึ่งทำเป็นท่อน้ำสำหรับกักเก็บน้ำฝนจากเทือกเขาไว้ ชื่อว่า ท่อน้ำพระร่วง หรือ สรีดกงส์ โดยท่อน้ำที่อยู่เหนือท่อน้ำนั้นส่งมายังตัวเมืองทางคลองส่งน้ำชื่อว่า คลองเสาหอ แล้วจึงท่อน้ำเข้าไปยังตะพังโพยด้วยระบบท่อประทอนที่ทำจากวัสดุสังโลก การส่งต่อน้ำให้ไหลลงมาเป็นทอดๆ แบบนี้จะทำให้เกิดน้ำที่ใสสะอาดเพียงพอต่อการดื่มกินและชำระร่างกาย

ต่อมาในสมัยอยุธยา ที่ตั้งของราชธานีมีแม่น้ำหลายสายไหลผ่านทำให้มีแหล่งน้ำใช้บริบูรณ์ แต่น้ำจากแม่น้ำที่เรียกว่า น้ำท่ามนั้น ไม่ใสสะอาดเท่าน้ำฝนอย่างในเมืองสุโขทัย จึงใช้ภูมิปัญญาการหาน้ำสะอาดที่แตกต่างกัน ตามบันทึกของซิมง เดอ ลา ลูแบร์ บุคคลในคณะทูตฝรั่งเศสที่ได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวว่าประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมอยุธยามีกรรมวิธีทำน้ำสะอาดด้วยการตักน้ำจากแหล่งน้ำขึ้นมาพักไว้ในภาชนะใบใหญ่ เช่น คุ่มหรือครุ ประมาณ 3-4 สัปดาห์เพื่อให้เกิดการตกตะกอนแล้วจึงได้น้ำใสสำหรับการอุปโภคถ้าหากจะนำมาบริโภคเป็นน้ำดื่มจะต้องผ่านการต้มอีกครั้ง ซึ่งตรงกับหลักฐานของชาวตะวันตกชาติอื่นๆ ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมการคั้นน้ำของผู้คนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่านิยมการบริโภคน้ำดื่มที่ผ่านการต้มสุกมาแล้ว

สิ่งที่น่าสนใจในวัฒนธรรมการคั้นน้ำของคนไทยอีกประการหนึ่ง คือ เรื่องแหล่งคั้นน้ำของราชสำนัก สำหรับใช้เป็นน้ำเสวยของพระมหากษัตริย์ เนื่องจากมีจารึกหรือกฎเกณฑ์ที่กำหนดเป็นราชประเพณีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงคั้นน้ำที่มีเลนหรือตม ดังนั้น น้ำเสวยสำหรับพระมหากษัตริย์อยุธยาจะต้องคั้นน้ำจากแม่น้ำขนาดใหญ่ มีใช้แหล่งน้ำคั้น ซึ่งธรรมเนียมนี้ยังคงปฏิบัติสืบมาอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ อย่างเช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเสวยน้ำที่ตักจากบริเวณจุดบรรจบของแควน้อยกับแควใหญ่หน้าเมืองกาญจนบุรี ตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 ว่ารัชกาลที่ 4 มีพระราชนิพนธ์ว่าบริเวณที่เป็นจุดกำเนิดแม่น้ำแม่กลองนี้เป็นน้ำที่คั้นแล้วปราศจากโทษ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเสวยน้ำที่ตักมาจากแม่น้ำเพชรบุรี ทรงให้กรมการเมืองคุมการคั้นน้ำใส่โอ่งใบใหญ่ลำเลียงทางเรือส่งเข้ามาในกรุงเทพฯ ครั้งละจำนวนมากเพื่อนำมาพักไว้ใช้เป็นน้ำสำหรับเสวย จนกระทั่งราวพ.ศ. 2465 ในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อทรงเริ่มกิจการการประปาในกรุงเทพฯ แล้ว พบว่าน้ำประปาเป็นน้ำผ่านกระบวนการทำให้สะอาดที่ดีที่สุด จึงได้ยกเลิกธรรมเนียมการคั้นน้ำจากแม่น้ำเพชรบุรีมาใช้เสวย แต่ยังคงใช้ในพระราชพิธีสำคัญๆ เช่น พระบรมราชาภิเษก การทรงพระมุลาภิเษกของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น